

УДК 349.4

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1722>**Г. Корнієнко,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТРУКТУРНИЙ ПОДІЛ АГРОБІЗНЕСУ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасне аграрне право України знаходиться у постійному розвитку, зумовленому динамікою утворення та зміною аграрних відносин. Останнім часом завдяки означеним процесам у системі цієї галузі права формується новий напрям правового регулювання агробізнесу, який природно трансформується з виробничо-господарської діяльності у підприємницьку аграрну діяльність. Симптоматичним убачається й те, що при цьому термін «агробізнес» усе частіше вживається для характеристики розвитку сільського господарства України. Окрім того, суб'єкти, що мають цикл завершеного виробництва, асоціюють себе саме із суб'єктами агробізнесу. Зокрема, у 2007 р. зареєстровано Асоціацію «Український клуб аграрного бізнесу», що об'єднує понад 100 знакових представників галузі – агрокомпаній та постачальників сільгоспресурсів, націлених на подальший розвиток вітчизняного агробізнесу [1]. Майже усталений підхід до агробізнесу як до агропромислового комплексу є, як ми неодноразово зазначали, не тільки спрощеним, а й таким, що ігнорує природу цих явищ. Окрім того, у теорії юриспруденції все ще залишаються відкритими питання як загального визначення поняття «агробізнес», правовідносин в агробізнесі, так і його структури. Щоб дати на них певну відповідь, необхідно з позицій правової науки дослідити ці проблемні питання, зокрема й те, що стосується структури агробізнесу. Саме тому метою статті є окреслення структурного поділу

агробізнесу як аграрно-правового феномену.

Проблемність наукового обґрунтування агробізнесу на рівні права пояснюється, на нашу думку, недостатньою дослідженістю правознавцями його юридичних аспектів. Натомість економісти (заради справедливості зауважимо – під впливом об'єктивних чинників: історичних, економічних тощо) більш успішно вивчають та досягають економічну природу агробізнесу, зокрема, його структуру. Так, І.А. Абрамович пропонує розглядати структуру агробізнесу через сукупність суб'єктів підприємницької діяльності, які діють в аграрному секторі економіки країни та займаються діяльністю, пов'язаною з агросервісом, виробництвом обладнання для сільського господарства, із сільськогосподарським виробництвом, зберіганням, транспортуванням і переробкою сільськогосподарської продукції, торгівлею як сировиною, так і переробленою продукцією [2]. Таке трактування вбачається дещо неповним, а отже, й неточним, оскільки не вказує на особливості організаційно-правових форм суб'єктів агрогосподарювання, не враховує правову регламентацію відносин агробізнесу, через що унеможливорює проведення розмежування між структурою АПК та агробізнесу.

Загальновідомо, що позитивний результат будь-якого дослідження забезпечується безліччю чинників, серед яких важливу роль відіграє термінологічний апарат, яким оперує дослідник. З огляду на це, одразу визначи-

мося зі значенням слова «структура» як ключовим терміном даної роботи. Із словникової статті, де надається, залежно від контексту, декілька його тлумачень, зрозуміло, що разом із загальноживаним його значенням – «взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова», близьким за своєю суттю, уточнюючим наше трактування цього поняття є друге його значення – «устрій, організація чого-небудь» [3, с. 1405]. Це загальний підхід до виявлення будь-якої внутрішньої побудови досліджуваного об'єкта. Отже, структура агробізнесу – це така організація його внутрішньої системи, за якої цілісність та ефективність функціонування агробізнесу забезпечується оптимально поєднаними за певними принципами елементами, логічно взаємопов'язаними та взаємозалежними. З'ясування особливостей багаторівневої внутрішньої структури об'єкта, що вказує на його складну природу, дає змогу глибше його осмислити й надати цілісну, всебічну характеристику. При цьому визначення побудови внутрішньої структури досліджуваного об'єкта можливе за умови встановлення конкретного критерію, що відповідає логіці поєднання та взаємодії елементів.

Установлення внутрішньої організації агробізнесу ускладнюється тим, що в юриспруденції не визначено елементи, які мають становити структуру агробізнесу. В економічній науці вони встановлені – це види підприємницької діяльності, ринки, суб'єкти агробізнесу. Разом із тим слід констатувати, що науковці-економісти не помічають різниці у структурах агробізнесу та АПК, розуміючи останній як сукупність галузей, соціально-економічну систему, сукупність виробничо-взаємозв'язаних підприємств, територіально-виробничу структуру, міжгалузевий територіальний комплекс [4, с. 36]. Проте на відміну від АПК агробізнес має такі притаманні йому ознаки: 1) це різновид бізнесу/підприємницької діяльності; 2) він має самостійний предмет правового регулювання;

3) здійснюється спеціальними суб'єктами; 4) між суб'єктами агробізнесу виникають стійкі правовідносини, які зумовлені дією ланцюга агробізнесу; 5) основна мета агробізнесу полягає в отриманні прибутку; 6) існує специфічне організаційне та матеріально-технічне забезпечення агробізнесу. Саме ці ознаки є вагомою підставою для констатації факту: агробізнес – це принципово нове та відмінне від АПК правове явище [5, с. 155]. Отже, наведене дає змогу стверджувати, що ототожнювати структуру АПК та агробізнесу є невірним.

Слід зазначити, що структура агробізнесу є складною системою, оскільки охоплює як діяльність суб'єктів господарювання, різну за предметом підприємницьку діяльність, так і різні галузі сільськогосподарського виробництва, територію здійснення агробізнесу. Унаслідок цього його структура має подвійне навантаження. З одного боку, структурно агробізнес складається з декількох видів підприємницької діяльності, з іншого – охоплює різні галузі та ринки, тому для встановлення структури агробізнесу спочатку виявимо види підприємницької діяльності, що, на наше переконання, є складниками агробізнесу.

У літературі агробізнес виокремлюється серед іншої підприємницької діяльності таким: виробництвом засобів виробництва та надання виробничих послуг для сільського господарства і переробної галузі; виробництвом сільськогосподарської сировини; переробкою сільськогосподарської продукції; маркетингом та сервісним обслуговуванням зазначених видів діяльності [6, с. 32]. Іноді вказують, що в аграрній галузі слід виокремлювати три підструктури: сектор постачання, сектор виробництва сільського господарства та сектор маркетингу продукції сільського господарства [7, с. 1380]. Погоджуючись із цим, зазначимо, що для сучасного етапу розвитку агробізнесу характерне включення у ланцюг агробізнесу й інноваційної діяльності,

яка є вагомим чинником упровадження технологічних, селекційних досягнень у сферу сільськогосподарського виробництва. Саме можливість отримання інновацій, так би мовити, з перших рук є надійною запорукою більш високих прибутків та беззаперечної переваги у конкурентному середовищі аграрних виробників.

Отже, з наведеного випливає, що агробізнес структурно може поділятися за видами підприємницької діяльності. Згідно із цим критерієм, доцільно виокремити такі структурні елементи агробізнесу: 1) інноваційна діяльність у сфері селекції та технології виробництва, контролю сільськогосподарської продукції, новітніх моделей управління сільськогосподарським підприємством; 2) діяльність із виробництва, збереження та переробки сільськогосподарської продукції; 3) логістика агробізнесу; 4) забезпечення матеріально-технічним обладнанням (постачання сільськогосподарської техніки, агросервісне обслуговування тощо); 5) реалізація (маркетинг) сільськогосподарської продукції; 6) діяльність щодо поводження з відходами сільськогосподарського виробництва. Аналізуючи запропоновану структуру, можна переконатися у справедливості нашого твердження про безпідставність отождолення двох різних явищ – АПК і агробізнесу, основна відмінність яких полягає у тому, що структура агробізнесу поєднує різні за характером види підприємницької діяльності, які не можуть розглядатися як сукупність взаємопов'язаних галузей народного господарства.

Важливим для структури агробізнесу є і його поділ за галузями сільськогосподарського виробництва. Якщо звернутися до документів Державної служби статистики України, то у статистичній звітності сільське господарство представлено за такими елементами: 1) рослинництво; 2) тваринництво; 3) надходження продукції сільського господарства на переробні підприємства; 4) реалізація продук-

ції сільського господарства підприємствами та господарствами населення; 5) витрати на виробництво продукції (робіт, послуг) сільського господарства; 6) економічні рахунки сільського господарства; 7) сільськогосподарська діяльність домогосподарств у сільській місцевості; 8) лісове господарство та мисливство; 9) рибне господарство [8]. АПК включає такі галузі: сільськогосподарське виробництво (рослинництво і тваринництво); галузі, що створюють матеріально-технічні засоби для галузей АПК (сільськогосподарське машинобудування, виробництво засобів захисту рослин, мінеральних добрив, комбікормова і мікробіологічна промисловість, виробництво тари, спеціального устаткування і приладів для АПК та ін.), та галузі, що забезпечують переробку сільськогосподарської продукції (харчова промисловість) [9, с. 115]. В агробізнесі виокремлюються такі галузі: аграрні інновації; виробництво сільськогосподарської продукції (традиційне та органічне, включаючи рослинництво, тваринництво, переробка сільськогосподарської продукції, рибне господарство та ін.); логістична галузь агробізнесу (матеріально-технічне забезпечення, агросервіс тощо); галузь реалізації сільськогосподарської продукції (торгівля сільськогосподарською продукцією та ін.).

Структура агробізнесу може будуватися і за територіальним принципом. Підставою для вибору такого критерію може слугувати висновок учених, які досліджували особливості вітчизняного регіонального агробізнесу. Вони справедливо стверджують, що територіальна структура агробізнесу зумовлена тим, що в Україні економічна ефективність вітчизняного аграрного виробництва має яскраво виражену регіональну диференціацію, яка залежить від впливу ресурсних, інвестиційних та інших чинників [10, с. 32]. Якщо звернутися до рейтингу областей у сфері агробізнесу, то за показником найбільшої питомої ваги у валовій аграрній продукції серед перших є Вінницька (8,4%), Полтав-

ська (6,8%), Київська (6,1%), Харківська (6,1%) і Дніпропетровська (6%) області. Найменший внесок у національне агровиробництво забезпечують Чернівецька (1,7%) і Закарпатська (1,6%) області. Такий стан зумовлений географічним розташуванням та кліматичними умовами. Найнижчі показники характерні для районів, невеликих за площею, що розташовані у гірській та лісовій місцевості. Наприклад, якщо у лідера агрорейтингу – Вінниччини – площа земель сільськогосподарського призначення (ріллі) становить 1 838,2 тис га, то в Чернівецькій і Закарпатській – 442,6 і 387,7 тис га відповідно [11]. Залежно від територіального розташування суб'єкта агробізнесу, його місця діяльності формується як матеріально-технічна база виробництва, особливості його здійснення, так і прибутковість. Наприклад, гасло компанії «Чумак» «З лану до столу!» зумовлено унікальним розташуванням підприємства на Півдні України, де 240 сонячних днів на рік і сприятливий ґрунт, а також близькість до ринків збуту та місць переробки, що в сукупності забезпечує натуральність і свіжість сировини для сільськогосподарських продуктів [12]. Із зазначеного випливає, що структурно агробізнес може поділятися і за таким критерієм, як територія розташування. При цьому місце розташування управління сільськогосподарського виробника та його фактичне місце вирощування продукції можуть як співпадати, так і не співпадати. Територіальна структура агробізнесу може формуватися в межах території всієї держави, а також певної адміністративно-територіальної одиниці, зокрема області, району. Прив'язка агробізнесу до відповідної території може бути зумовлена географічними, кліматичними умовами чи соціально-економічними особливостями такої територіальної одиниці. Територіальний аспект структури агробізнесу необхідно враховувати під час планування початку ведення агробізнесу, прогнозування рівня загроз та визна-

чення причин неприбутковості сільськогосподарського підприємства тощо.

Залежно від організаційно-правової форми діяльності сільськогосподарських товаровиробників можна запропонувати такі структурні елементи агробізнесу: сектор індивідуального виробництва (представлено домогосподарствами та фермерськими господарствами) та корпоративний сектор (сільськогосподарські підприємства). За інформацією Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», у 2018 р. у сільському господарстві України виокремлювалося чотири основні групи виробників сільськогосподарської продукції: домашні господарства населення (включають також фізичних осіб – підприємців, які не є юридичними особами та вирощують с/г продукцію як для власних потреб, так і на продаж; вони дають 44,9% виробництва загального обсягу с/г продукції); приватні підприємства (фермерські господарства та приватні сільськогосподарські підприємства); підприємства колективної власності (кооперативи); господарські товариства [13, с. 4]. Отже, структурно в агробізнесі виокремлюється індивідуальний та корпоративний сектори. Наведений поділ урахується у більшості країн світу, оскільки розвиток агробізнесу відбувався послідовно – від фермерства до великих корпорацій. Підкреслимо, що підтримання ланцюга агробізнесу більш характерне для корпоративного сектору, однак окремі фермерські господарства також можуть бути включені у цикл агробізнесу. Крім того, особливість національного розвитку агробізнесу зумовлена бажанням окремих суб'єктів агробізнесу отримати спрощений податковий режим, унаслідок чого фактичний агробізнес реалізується через індивідуальний сектор. При цьому державна підтримка сільськогосподарського виробника також ураховує такий поділ.

Структурний поділ агробізнесу може здійснюватися і залежно від кластерів. Кластери формуються у певній сфері

підприємництва за умови, що учасники кластера пов'язані між собою технологічно і, як правило, за ознакою географічної близькості [14, с. 137]. В Україні процес кластеризації економіки розпочався наприкінці 1990-х років, а у сфері сільськогосподарства – в період 2008–2009 рр. і набув поширення в різних областях країни, зокрема у Хмельницькій, Чернівецькій, Рівненській, Вінницькій, Львівській, Київській, Полтавській, Дніпропетровській, Запорізькій тощо [15, с. 117]. Як указує П.Т. Саблук, «наслідком процесу розвитку економічних інституцій може стати створення інтеграційного об'єднання певного формату регіонального формування – типу кластера». Учений виокремлює форми інституту кластеризації: 1) неформальне партнерство – об'єднання виробників, переробників та агросервісних підприємств на підставі договірних зобов'язань, зокрема договору про сумісну діяльність; 2) формальне партнерство – продуктове об'єднання підприємств на території зі створенням юридичної особи асоціативного типу Кластери можуть бути спеціальні (спеціалізуються на конкретному виді діяльності) та універсальні (підприємства з різними видами діяльності) [16, с. 30–31].

Кластерні форми передбачають об'єднання не лише товаровиробників, а й навчальних закладів, наукових установ тощо. Окрім того, у кластери можуть об'єднуватися як великі сільськогосподарські товаровиробники, так і дрібні фермерські господарства. У зв'язку з поширенням діяльності кластерів у сфері українського агробізнесу доречно здійснювати структурну побудову агробізнесу і за ознакою кластерів. За кластерною ознакою структуру агробізнесу можуть становити: 1) партнерство на підставі створення юридичної особи; 2) договірне партнерство.

Підсумовуючи дослідження структури агробізнесу, можна визначити, що структура агробізнесу – це така організація його внутрішньої системи,

за якої цілісність та ефективність функціонування агробізнесу забезпечуються оптимально поєднаними за певними принципами елементами, логічно взаємопов'язаними та взаємозалежними. Агробізнес будь-якої держави має власну структуру, яка визначається станом економіки, соціальним розвитком, кліматичними та географічними умовами, рівнем розвитку сільськогосподарської галузі. Зважаючи на особливості, характерні для вітчизняного агробізнесу, вбачається за доцільне виокремлювати структуру аграрного бізнесу залежно від:

1) виду підприємницької діяльності в аграрній сфері: (1) інноваційна діяльність у сфері селекції та технології виробництва, контролю сільськогосподарської продукції, новітніх моделей управління сільськогосподарським підприємством; 2) діяльність із виробництва, збереження та переробки сільськогосподарської продукції; 3) логістика агробізнесу; 4) забезпечення матеріально-технічним обладнанням (постачання сільськогосподарської техніки, агросервісне обслуговування тощо); 5) реалізація (маркетинг) сільськогосподарської продукції; 6) діяльність щодо поводження з відходами сільськогосподарського виробництва);

2) галузі сільськогосподарського виробництва (аграрні інновації; виробництво сільськогосподарської продукції (традиційне та органічне, включаючи рослинництво, тваринництво, переробку сільськогосподарської продукції, рибне господарство тощо); логістична галузь агробізнесу (матеріально-технічне забезпечення, агросервіс та ін.); галузі реалізації сільськогосподарської продукції (торгівля сільськогосподарською продукцією та ін.);

3) території здійснення агробізнесу;

4) організаційно-правової форми діяльності сільськогосподарських товаровиробників (індивідуальний та корпоративний сектори);

5) сільськогосподарських кластерів (партнерство на підставі створення юридичної особи; договірне партнерство).

Наведений поділ структури агробізнесу є одним із поглядів на проблематику розвитку правової регламентації агробізнесу і, безумовно, передбачає подальше дослідження та обговорення.

У статті розглядається проблема визначення структури агробізнесу, який розуміється як окреме економіко-правове явище, яке не можна ототожнювати з АПК. Відмінними ознаками, притаманними агробізнесу, є такі: 1) це різновид бізнесу/підприємницької діяльності; 2) він має самостійний предмет правового регулювання; 3) здійснюється спеціальними суб'єктами; 4) між суб'єктами агробізнесу виникають стійкі правовідносини, які зумовлені дією ланцюга агробізнесу; 5) основна мета агробізнесу полягає в отриманні прибутку; 6) існує специфічне організаційне та матеріально-технічне забезпечення агробізнесу.

Встановлено, що структура агробізнесу – це така організація його внутрішньої системи, за якої цілісність та ефективність функціонування агробізнесу забезпечуються оптимально поєднаними за певними принципами елементами, логічно взаємопов'язаними та взаємозалежними. З'ясування особливостей багаторівневої внутрішньої структури об'єкта, що вказує на його складну природу, дає змогу глибше його осмислити й надати цілісну, всебічну характеристику. Агробізнес будь-якої держави має власну структуру, яка визначається станом економіки, соціальними чинниками, кліматичними та географічними умовами, рівнем розвитку сільськогосподарської галузі. Зважаючи на особливості, характерні для вітчизняного агробізнесу, вбачається за доцільне виокремлювати структуру аграрного бізнесу залежно від:

1) виду підприємницької діяльності в аграрній сфері (інноваційна діяльність у сфері селекції та технології виробництва, контролю сільськогосподарської продукції, новітніх

моделей управління сільськогосподарським підприємством; діяльність із виробництва, збереження та переробки сільськогосподарської продукції; логістика агробізнесу; забезпечення матеріально-технічним обладнанням (постачання сільськогосподарської техніки, агросервісне обслуговування тощо); реалізація (маркетинг) сільськогосподарської продукції; діяльність щодо поводження з відходами сільськогосподарського виробництва); 2) галузі сільськогосподарського виробництва (аграрні інновації; виробництво сільськогосподарської продукції; логістична галузь агробізнесу; галузь реалізації сільськогосподарської продукції); 3) території здійснення агробізнесу; 4) організаційно-правової форми діяльності сільськогосподарських товаровиробників; 5) сільськогосподарських кластерів.

Ключові слова: агробізнес, структура, АПК, кластер, сільськогосподарське виробництво, ланцюг агробізнесу.

Korniyenko G. The structural distribution of agrobusiness: legal aspect

The article looks into the matter of determining the structure of agrobusiness which is understood as a separate economic and legal phenomenon that can not be identified with the agro-industrial complex. The distinctive features inherent in agrobusiness are the following: 1) it is a kind of business/entrepreneurial activity; 2) it has an independent subject of legal regulation; 3) it is carried out by special entities; 4) some stable legal relations, which are due to the action of the agrobusiness chain, arise between its subjects; 5) the main purpose of agrobusiness is to make a profit; 6) there is a specific organizational and logistical support of agrobusiness.

It is established that the structure of agrobusiness is such an organization of its internal system in which the integrity and efficiency of agrobusiness are

provided by optimally combined elements that are logically interconnected and interdependent. Identifying the features of the multilevel internal structure of the object, the fact that indicates its complex nature, gives us the opportunity to understand it better and give its holistic comprehensive description. Agrobusiness of any state has its own structure which is determined by its economic condition, social factors, climatic and geographical conditions, the level of the agricultural sector development taking into account the peculiarities of domestic agrobusiness, whereas it is considered appropriate to distinguish the structure of agrobusiness that depends on: 1) the type of business activity in the agricultural sector (innovative activities in the field of selection and production technology, agricultural products control, the latest models of agricultural enterprise management; activities for production, storage and processing of agricultural products; agrobusiness logistics; provision of material and technical equipment (agricultural machinery delivery, agricultural service, etc.); sale (marketing) of agricultural products; activities for the management of agricultural by-products); 2) the branches of agricultural production (agrarian innovations; the production of agricultural products; logistics of agrobusiness; the branch of agricultural products sale); 3) the territory of agribusiness implementation; 4) the organizational and legal forms of agricultural producers' activity; 5) agricultural clusters.

Key words: agrobusiness, structure, agro-industrial complex, cluster, agricultural production, agribusiness chain.

Література

1. Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ). URL : https://www.ucab.ua/ua/pro_ukab.
2. Абрамович І.А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу. Ефективна економіка. 2011. № 12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: з дод., допов. та CD / уклад. та гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.

4. Дергалюк М.О. Підходи до визначення сутності поняття «агропромисловий комплекс». Економіка та держава. 2018. № 5. С. 34–37.

5. Корнієнко Г.С. Агробізнес як правова категорія. Проблеми законності. 2019. Вип. 147. С. 151–162.

6. Журкану О.М. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу на регіональному рівні. Агросвіт. 2009. № 4. С. 30–34.

7. William H. Scofield. Analyzing the Structure of Agribusiness Relations. *Journal of Farm Economics*. Vol. 48, No. 5, Proceedings Number (Dec., 1966). P. 1379–1390. DOI : 10.2307/1237150.

8. Сільське господарство: публікація документів Державної служби статистики України. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm.

9. Вдовенко Л.О., Вдовенко С.А. Стан та перспективи розвитку аграрного сектору в контексті державної політики фінансової підтримки товаровиробників. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. № 3. С. 113–122.

10. Микитюк В.М., Паламарчук Т.М., Русак О.П. Аналіз і перспективи розвитку агробізнесу: регіональний аспект. Наукові горизонти. 2019. № 3. С. 30–37.

11. ТОП-5 найбільш аграрних областей України. URL : <https://media.uagroup.ua/top-5-naubilsh-agrarnih-oblastey-ukrayini/>.

12. Компанія «Чумак». URL : <https://chumak.com/>.

13. Ведення агробізнесу в Україні. 2018. URL : http://ucab.ua/files/Survey/Doing/DoingAgribusinessInUkraine_2018.pdf.

14. Булуй О.Г. Кластерні форми організації виробництва в аграрному секторі. Кооперативні читання ; Житомирський національний агроекологічний університет. 2018. С. 135–140. URL : http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/9088/1/Cooperative_2018_135-140.pdf.

15. Сидоров Я. Державна політика розвитку кластерів як складова частина формування інноваційної моделі сільського господарства: аграрно-правовий погляд. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 115–120.

16. Саблук П.Т. Засади трансформаційних процесів в аграрній сфері. Інтелект XXI. 2014. № 4. С. 25–36.

